

IDEOVÉ PARALELY A ODLIŠNÉ STRATÉGIE V SLOVENSKOM POLITICKOM MYSLENÍ

MARCEL MARTINKOVIČ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

MARTINKOVIČ, M.: Conceptual Parallels and Different Strategies in Slovak Political Thinking

FILOZOFIA 63, 2007, No 10, p. 892

Two relevant political groups appeared due to the political strategy in the second half of the 19th century: The Old School and The New School. The liberally oriented New School without any historical prejudices was prone to cooperation with aristocracy and gentry, but also with Hungarian radical Left. The New School's nation-building project underlined the importance of gradually and actively formation of national identity, as well as the ideas of national diversity, civil tolerance and public discussion. The new strategy of the New School was based on a systematic enforcement of education, civil liberty, equality and tolerance, drawing from the political ideas of Ch. Montesquieu.

Keywords: The Old School – The New School – National equality – Civil liberty – Political strategy – Hungarian patriotism

Politická stratégia – deliaca línia národovotvorného procesu. Realizácia idey národnej a občianskej rovnoprávnosti zostala naďalej, aj v dôsledku rozdielu medzi platnými zákonmi a ich realizáciou v spoločenskej praxi, významnou témou slovenskej inteligencie v druhej polovici 19. storočia. Tá bola v rámci politicky sa angažujúcej časti rozdelená na dve relevantné politické skupiny, na tzv. Starú školu a Novú školu. Príčinou diferenciácie filozoficko-politických východísk a stratégií bola okrem iného aj idea nadnárodného, t. j. občianskeho postupu pri realizácii myšlienky rovnoprávnosti, ktorá vychádzala z liberálnych zásad reprezentantov Novej školy.¹ Tie im koncom šesťdesiatych rokov 19. storočia bez historických predsudkov umožňovali rozvíjať kontakty nielen so zástupcami šľachty a zemianstva, ale aj s maďarskou radikálnou ľavicou, ktorá bola tiež nositeľkou liberálnych ideí v uhorskej politike. Sám Palárik ako ideový zakladateľ Novej školy vnímal tento moment pri formovaní vertikálnej integrácie národa ako kľúčový, a to najmä pri presadzovaní tézy o rozširovaní politických a kultúrnych práv. Význam vertikálnej integrácie bol pre národovotvorný projekt dôležitý najmä vzhľadom na naliehavosť vytvorenia reálnej politickej sily, ktorá by bola schopná samostatne presadzovať jednotlivé požiadavky slovensky hovoriaceho obyvateľstva. Podstatu a význam kontinuálneho spoločenského vývoja v uvedených politických súvislostiach vyjadril nasledovne: „Hor-

¹ Bližšie k filozofickým zdrojom Novej školy, ktoré sú jednou z hlavných príčin odlišnej politickej taktiky jej reprezentantov, pozri in: ([18], 766 – 782). Predkladaný text je zároveň voľným nadviazaním na štúdiu T. Pichlera *Slovenské politické myslenie v 19. storočí – kľúčové problémy*. Tá v kontexte politicko-filozofickej diferenciácie v národovotvornom myslení druhej polovice 19. storočia bližšie analyzuje dva ideálne typy. Jeden sa orientuje na riadenie národovotvorného procesu zhora a druhý reprezentuje zástancov politiky *gradualizmu*, ktorí reflektovali politiku „ako činnosť smerujúcu zdola nahor“. Viac in: ([25], 15 – 20).

líme a pracujeme za to, aby šľachta a mešťanstvo naše na Slovensku... priznali sa k opustenému národu svojmu... My však toho náhľadu sme, že dokiaľ šľachta a mešťanstvo naše, aspoň šľachetnejšia časť čili jadro týchto tried národa nášho s národom svojim držať nebudú, dotiaľ nebudeme mať národnú výchovu v školách.“² V kontexte významu myšlienky rozširovania vzdelania ľudu s cieľom národnej emancipácie sa spájali obe strany, ktoré sa programovo hlásili k presadzovaniu záujmov Slovákov. Rozdiel však bol v prostriedkoch a v postupnosti krokov, ktoré by viedli k realizácii politického cieľa, t. j. k národnej inštitucionalizácii. Stará škola bola po skúsenostiach s priebehom revolučných rokov skeptická voči možnosti realizovať myšlienku akulturácie a rozširovania práv ľudu za pomoci aristokracie a zemianstva. V tejto súvislosti sa tak objavuje aj ďalší programový rozdiel medzi reprezentantmi Starej a Novej školy. Ten môžeme vidieť v Palárikom artikulovanej *realistickej* politickej koncepcii, ktorá okrem nevyhnutnej osvetovej a sociálno-ekonomickej časti zároveň primerane zohľadňovala aj ústavno-politický dosah aktivít v parlamente. Z tohto dôvodu sa usilovala aj o rozvíjanie spolupráce s maďarskými politickými kruhmi, ktoré vychádzali pri zmenách v mocenskom usporiadaní monarchie z obdobných ideových premís občianskeho spolužitia. Z maďarského politického spektra medzi ne Palárik, ako aj jeho nasledovníci zaraďovali najmä stúpcov krajnej liberálnej ľavice (Virgila Szilágyiho a L. Böszörményiho), ako aj ďalších jednotlivcov z iných politických prúdov (napr. Józsefa Eötvösa),³ ktorých liberalizmus mal v istých fázach verejnej prezentácie politických stanovísk obdobný občiansko-národný charakter ako stanoviská stúpcov Novej školy. Spájala ich tak najmä idea demokratizácie spoločenských pomerov na základe individuálnych občianskych práv, ako aj myšlienky uhorského patriotizmu pri realizácii národnej rovnoprávnosti. Ideovú spriaznenosť maďarskej krajnej

² Odveť p. Juliusovi Plošicovi na stanovisko starej slov. školy. In: *Slovenské noviny* (ďalej len *SN*), roč. I, 1868, č. 79. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že myšlienka zapojenia vrstiev s politickými právami (t. j. najmä šľachty a zemianstva) do národotvorného procesu Slovákov bola pôvodne, v čase sklamaní z politiky Viedne, štúrovskou ideou. Palárikova snaha orientovať sa na získanie dôvery a nadviazanie spolupráce najmä s drobnou uhorskou šľachtou však napriek počiatočným výsledkom (petícia Ďord'a Kossuta z roku 1841 za používanie hovorovej slovenčiny pri stoličných zasadnutiach) nepriniesla očakávaný výsledok. Dôvodom bola tá skutočnosť, ako pripomína Peter Brock, že „staršia generácia slovensky hovoriacej šľachty zúfalo lipla na starodávnom uhorskom patriotizme, zatiaľ čo mladšia generácia rýchlo strácala posledné zvyšky slovenského cistenia a asimilovala sa k maďarstvu“. Viac o krátkej Štúrovej orientácii na „*politicum hungaricum*“ pozri in: ([2], 85 – 86).

³ Treba pripomenúť, že vzhľadom na význam, aký J. Palárik pripisoval ústavno-politickej činnosti, bola samozrejme aj politická flexibilita, založená na prehľade a vývoji politického života. Jeho aktivity boli z tohto dôvodu limitované a sčasti aj závislé od vývoja v samotných maďarských politických kruhoch. Vzhľadom na túto skutočnosť nebola definitívna ani orientácia Novej školy na jednotlivé maďarské politické strany. Dokladovateľné je to aj na vývoji Novej školy, pričom jej politické väzby vždy citlivo reflektovali myšlienkové zmeny vo frakciách politických strán zastúpených v sneme. Čo sa týka napríklad Palárikovho uznanlivého prístupu k barónovi J. Eötvösovi na začiatku šesťdesiatych rokov, ten bol založený na jeho príspevkoch uverejňovaných v časopise *Pesti Napló*, ako aj na téze, ktorú J. Eötvös publikoval v práci *A nemzetiségi kérdés (Národnostná otázka, 1865)*, kde formuluje ideu slobodnej konkurencie na poli národnosti spolu s myšlienkou podporujúcou uznanie určitej skupiny ľudí za národnosť v prípade, že sa v nej sformuje identita zvláštnej kultúrnej osobitosti. Riešenie problému spolunažívania rôznych národností v Uhorsku nachádzal v štátom garantovanom slobodnom vývine týchto entít pri súčasnom rešpektovaní práv miestnej samosprávy. Bližšie pozri ([1], 55 – 58). Porovnaj s článkom J. Palárika *Otázka národnosti a následne i literatúry pri novom politickom preporodení Uhorska*; in: ([23], 34 – 54).

ľavice s takouto podobou občiansko-národnej transformácie Novej školy môžeme dokumentovať článkami publikovanými v novovzniknutých *Slovenských novinách*. Za všetky spomenieme listy Virgila Szilágyiho, ktoré potvrdzovali možnosť politickej spolupráce. Možnosť nadnárodnej spolupráce pri realizácii nanovo prezentovanej *graduálnej* stratégie v slovenskom národotvornom procese mala byť založená na občianskej forme spolupráce liberálne orientovaných strán, organizácií a periodík. Túto skutočnosť potvrdzujú aj nasledovné vyhlásenia: „*Politika usrozumienia národov... je politikou založenia a zabezpečenia slobody ľudu. To je tá politika, za ktorú maďarská opozícia bojuje... Táto politika je politikou slobody, čistej personálnej únie, a ústavou r. 1848 potvrdená politika národnej samostatnosti... Tomuto zodpovedá tá povinnosť zo strany národa maďarského, aby každému národu, a tak i slovenskému blahobyť a slobodu dal.*“⁴ Na druhej strane reprezentanti Starej školy niekoľkokrát spochybnili túto taktiku. Pripomínali, že krajná maďarská ľavica, ktorej reprezentanti komunikovali s Novou školou a verejne potvrdzovali programový prienik politických zásad, je marginálnou politickou silou,⁵ pričom aj šľachta a zemianstvo sa koncentrujú najmä na obranu svojho privilegovaného postavenia.⁶ Z tohto dôvodu označovali tento postup Novej školy za idealistický a kontraproduktívny, lebo podľa nich nenastal ešte vhodný čas na zmienenu spoluprácu. Táto iniciatíva podľa zástancov programu *Memoranda národa slovenského* mala negatívne dôsledky, ktoré sa prejavili rozdrobením politickej jednoty slovenskej inteligencie.⁷

Politický prístup mysliteľov, akými boli Š. M. Daxner, J. Francisci, J. Plošic a ďalší, ktorí sa organizovali pod označením Starej školy, k národotvornému procesu sa z tohto dôvodu nemenil. Zostával nemenne orientovaný najmä na ideu samostatného a disciplinované jednotného hájenia politického programu Slovákov, ktorého obsah vymedzovalo *Martinské memorandum*. Za možnú politickú spoluprácu ešte považovali prípadný spoločný politický postup nemaďarských národov v Uhorsku. Myšlienkovú nejednotnosť v politických východiskách a verejnú výmenu názorov pri voľbe prostriedkov národotvorného procesu tak reprezentanti Starej školy považovali za ďalšiu príčinu neúspešného hájenia požiadaviek slovenskej elity.⁸ Predstavitelia liberálneho politického postupu argumentovali prínosom myšlienky slobodnej ideovej konkurencie a diskusie, ktorá môže

---

⁴ List Virgila Szilágyiho redakcii Slovenských novín. In: *SN*, roč. I, 1868, č. 2. V kontexte posolstva nevyhnutnej spolupráce demokratických síl bez ohľadu na národnú príslušnosť Szilágyi zdôrazňuje, že existencia Uhorska spočíva v „*zabezpečení jeho neodvislosti a vývin jeho moci spočíva v záujme slobody a pokroku*“. Zároveň dodáva, že medzi „*jestvovaním Uhorska a medzi vývojom slobody v tejto krajine bývajúcich národov nerozdvajiteľná solidarita jestvuje*“. Viac pozri in: ([27]; [28]).

⁵ Pozri napr. článok Š. M. Daxnera *Maďarské stránky a my*, kde analyzuje stav maďarskej ľavice a nenachádza na jej strane perspektívu presadenia požiadaviek slovenskej politickej elity. In: *Pešťbudínske vedomosti* (ďalej len *PbV*), roč. I, 1861, č. 74.

⁶ Skepsu voči predstave úzkej spolupráce slovenskej inteligencie a šľachty vyjadril v polemike s Palárikom aj Ján Francisci, napríklad v článku *Brat mój, Janko Palárik!* In: *PbV*, roč. I, 1861, č. 52.

⁷ Ján Francisci v kontexte sporu ohľadom prostriedkov realizácie národnej inštitucionalizácie na stránkach *Pešťbudínskych vedomostí* okrem iného napísal: „*Vy, ktorých národ náš za svojich pokladá ... buďte svorní, jednomyselní a znajte držať disciplínu. Vyslovená vôľa národa (program Memoranda národa slovenského – M. M.) nech je Vám zákonom, trebars by ste ináče i odchodného smýšľania boli bývali. ... Kto mienku svoju od všeobecnosti odchodnú v časoch rozhodných zaprieť nezná, ten veci len mlčaním osoží, ale hovorením a účinkovaním ju podkopáva*“ [10].

⁸ Bližšie pozri napríklad Daxnerov článok *Slovenský demokratismus*. In: *PbV*, roč. VIII, 1868, č. 36.

byť prospešná celému národotvornému hnutiu. Pôvodná myšlienka L. Štúra „jednoty odlišného“ tak nachádzala v programe Novej školy, aj keď v inom, politickom kontexte, širšie uplatnenie než v politicko-filozofickom tábore jeho priamych nasledovníkov. Jej aplikáciu tak môžeme v politickom programe reprezentantov Novej školy nájsť ako v rámci zdôrazňovania politického pluralizmu a jeho prínosu k formovaniu zvnútorneného národného povedomia jednotlivcov, tak aj pri riešení otázky slovanskej spolupráce.⁹

Myšlienkové prieniky medzi Starou a Novou školou. Na prvý pohľad sa môže zdať, že požiadavka vyčlenenia samostatného *Hornouhorskeho okolia* rozdelila politickú elitu Slovákov na dva nezmieriteľné a myšlienkovy úplne protichodné tábory. Dokonca môžeme predpokladať, že sa diametrálne líšili aj v konkrétnych náhľadoch na podstatu vzťahu občianskej a národnej rovnoprávnosti. O to zaujímavejšie vynikajú niektoré myšlienkové paralely napríklad medzi Š. M. Daxnerom a J. Palárikom či J. Mallým, ktorých stanoviská sa vo všeobecnosti vnímajú ako nezlučiteľné, keďže predstavovali authority neskôr sformovanej Starej a Novej školy. Nie je možné v tejto krátkej časti detailne analyzovať všetky programové podobnosti a odlišnosti, či komplexne zhodnotiť myšlienkové východiská či filozofické zdroje medzi obidvomi skupinami slovenskej politickej elity. Faktom však zostáva, že kľúčovú hranicu medzi obidvomi prúdmi tvoril náhľad na význam administratívneho a inštitucionálneho zastrešenia národno-občianskej transformácie ľudu, ako aj filozofický rozdiel medzi osvietenskými a romantickými náhľadmi na podstatu a cieľ národnej existencie. Najvýstižnejšie tento diferencujúci moment vystihol Ján Mallý-Dussarov v článku *Politika nášho slovenskeho ľudu*. Rozdiel podľa neho spočíva v odlišnom vnímaní jednotlivých prostriedkov národotvorného procesu, ktoré by viedli k jeho zavŕšeniu. „Povážime-li vec dobre, je ‚Okolie‘ vlastne len prostriedok, národní náš vývin zabezpečiť. Zriekať sa tak mohútneho prostriedku nieje síce na žiadan pád múdre: ale bárs bych sa ho i dost' nemúdre zriekol, ani za mak z toho nenasleduje, že bych sa i samého národného vývinu zriekal.“¹⁰ Z toho môžeme odvodiť, že najväčší rozdiel bol vo výbere a v postupnosti jednotlivých krokov a prostriedkov, ktoré mali viesť k realizácii všeobecne akceptovaného cieľa – národnej inštitucionalizácie.

Ideových prienikov uvedených mysliteľov, ktoré môžeme nájsť najmä na začiatku etablovania sa Novej školy v národotvornom procese, je niekoľko. Okrem vyzdvihovania potreby šírenia osvety a povedomia o národných a občianskych právach medzi ľuďom, významu konštitucionalizmu pre slobodu a rovnoprávnosť jednotlivcov a národných entít, presadzovania väčšej municipálnej autonómie, propagovania uhorského vlastníctva

---

⁹ Viac pozri in: ([19], 804 – 818). Z článkov, ktoré pozitívne hodnotia názorovú rôznorodosť v národnom hnutí, by sme bližšie spomenuli aspoň stať Jána Mallého-Slanického *Naše pomery I.*: „Mnohonasobné môžu byť úsudky o tej istej väčšej udalosti a že by všetky rovnako národu prospievajú v jedných (samou udalosťou vytknutých) pomeroch: to je logicky nemožné. Nejde-li teda národ založenýma rukama vyčkávať, až sa tieto rozličné úsudky divom a zázrakom sjednotia... nepozostane nič, nežli rozumná zásadná diskusia (hádky),“ pričom dodáva, že jej absencia vo verejnom národnom živote spôsobuje „neurčité stanoviská, nevytridené pochopy a z toho potom vrtkavé úsudky, ochablu vôľu a temer žiadnej pružnosti ku smerosledným skutkom“ [14]. V tomto kontexte by sme upozornili aj na články, ktoré hovoria o pozitívnom efekte rozvoja plurality a zásad miernosti na úkor nanútenej formálnej jednoty v politickej tlači. Súbor textov ozrejmúje postoj Novej školy k romanticky maximalistickým a politicky neefektívnym predstavám o realizácii národných cieľov. Pozri ([29]; [17]).

¹⁰ In: *PbV*, roč. I, 1861, č. 51. V obdobnom kontexte pozri [16].

a štátnej celistvosti¹¹ môžeme z filozofického hľadiska upozorniť na nasledovný myšlienkový prienik: na jednej strane Daxnerom rozvíjaná teória ontologického dualizmu práva, ktorá koreluje s Palárikovou tézou kontinuálneho rozširovania občianskych práv, odvíjajúcich sa od prirodzeného práva, ktorého podstatou je človečenstvo. Legitimita pozitívneho práva tak má podľa oboch autorov pôvod v prirodzenom zákone, ktorého obsahom sú neodňateľné práva (právo na život a jeho slobodný rozvoj, právo na sebaurčenie, svojbytnosť atď.).¹²

Významnú analógiu v prístupe oboch mysliteľov nachádzame aj v odmietaní revolučných spoločenských zmien a v zdôrazňovaní zabezpečenia postupného rozširovania občianskych práv, ako aj v myšlienke rešpektovania zákonných noriem, ktoré upravujú vzťahy národov žijúcich v Uhorsku na základe občianskej rovnoprávnosti. V tomto kontexte Š. M. Daxner konštatuje: „*My z ohľadu spoločnej úlohy tejto s Maďarmi a ostatnými národami vlasti našej jeden politický celok tvorili sme a tvoríme... jednu spoločnú vlasť sme mali a mať chceme; preto ale neprestali sme byť tým, čím sme... t. j. osobitným údom jednej rodiny, osobitným národom jednej spoločnej vlasti... My nemôžeme z toho, že Maďari vlastné a osobitné meno svoje preniesli na vlasť celú, nazývajú ju ‚Magyarországom‘. My i v tomto ohľade i šetrnosti a spravodlnosti našej dŕvov podali sme, nazývajú vlasť túto spoločnú ‚Uhorskom‘ a všetky národy v nej žijúce, národami uhorskými.*“¹³

Zaujímavo vyznieva aj tá skutočnosť, že aj keď Palárik ako kľúčový predstaviteľ Novej školy bol antihegelovec a kľúčovou myšlienkou jeho úvah rozhodne nebola idea dejinného vývoja, ktorý smeruje k zavŕšeniu národnej existencie v osobitej štátnej forme, môžeme nájsť v jeho prácach rezíduá Hegelovho filozofického vplyvu. Viditeľný je najmä v dôraze na význam už existujúcej štátnej entity, ktorú reflektoval ako historicky danú a pre občiansky vývoj spoločnosti dôležitú. Myšlienku spoločenského pokroku tak primárne viazal na daný štátny útvar, ktorý sa mohol rozvíjať len v prípade akceptovania občianskych a národných práv. Všetky zmienené námety sú z tohto dôvodu zastrešené spoločným úsilím o presadenie tézy federalizácie monarchie (a jej rozdelenia na dve časti) ako ideálnej formy, v ktorej hraniciach by existovala reálna možnosť slobodného a autonómneho rozvoja a realizovania partikulárnych záujmov jednotlivých kultúrne definovaných národov.

Garantovaním zavŕšenja národného vývinu aj nemaďarských národov mal byť zo

---

¹¹ Pozri napríklad Daxnerove články *Nová skúsenosť*; in: *PbV*, roč. VIII, 1868, č. 78 či *My a oposícia maďarská*; in: *PbV*, roč. IX, 1869, č. 53.

¹² Rovnaké myšlienkové závery Palárika a Daxnera, zdôrazňujúce pôvod a základ občianskych práv v prirodzenoprávnej koncepcii, môžeme nájsť aj porovnaním nasledovných príspevkov oboch mysliteľov. Pozri Palárikov článok *Práva ľudu a zákony r. 1848*; in: *PbV*, roč. I, 1861, č. 3; a v tom istom čísle článok Š. M. Daxnera *O národnosti*.

¹³ O rovnoprávnosti národnej I. In: *PbV*, roč. I, 1861, č. 9. Z uvedeného vyplýva, že aj v náhľadoch Š. M. Daxnera bola prítomná idea vlasteneckej príslušnosti k Uhorsku ako politickej jednotke. To znamená, že stanoviská kľúčových predstaviteľov neskôr vzniknutej Starej a Novej školy boli v určitom období verejného účinkovania veľmi podobné, keďže aj reprezentanti Slovenských novín pripomínali, že kultúra Slovákov má medzi ostatnými národnostnými spoločenstvami v Uhorsku osobitý ráz a pojem národnosti boli ochotní s postupom času akceptovať len pod podmienkou, že aj samotní Maďari sa budú označovať za národnosť patriacu k jednému uhorskému, politicky definovanému národu. K tejto problematike bližšie pozri článok *Panslavistické agitácie*. In: *SN*, roč. I, 1868, č. 22.

strany štátu vytvorený reálny predpoklad na všeobecné sformovanie multietnickej spoločnosti do občianskej jednoty. „*Takéto Uhorsko, – v ktorom sa budeme cítiť ako slobodní občania v slobodnej vlasti, v ktorom nemusíme sa strachovať o našu národnú bytnosť, v ktorom nikto bez trestu nás podozrievať a osočovať nebude smieť, v ktorom všetky národy budú môcť svoje kultúrne povolania slobodne splniť... takéto Uhorsko si žiadame, to je náš ideál!*“¹⁴ Politický projekt stúpcov Novej školy z tohto dôvodu predpokladal odklon od čisto romantických, abstraktných filozofických náhľadov na dejiny, národ a ľud a ich nahradenie takým typom politického realizmu, ktorý by bol založený na faktických možnostiach kvalitatívneho rozvoja kultúrne definovaných národov a prostredníctvom nich aj štátu.

Podľa stanovísk prispievateľov Slovenských novín je v kompetencii štátu, resp. jeho vládnych elít zabezpečiť rovnoprávne postavenie všetkých občanov tak, že sa štát stane ručiteľom slobodného vývoja jednotlivých častí v prospech spoločného dobra, t. j. v konečnom dôsledku moci a stability politického celku. Jednota v rozmanitosti založená na slobode jednotlivca a jeho spoluzodpovednosti za vývoj celej spoločnosti je podľa Novej školy najlepším spôsobom konsolidácie spoločenských pomerov v Uhorsku. Nie politická a kultúrna homogenizácia a centralizácia štátu, ale zohľadnenie rozdielnych potrieb jednotlivých národných spoločenstiev, ktorých spôsob života odráža dovtedajší odlišný historický a kultúrny vývoj. Cesta k takejto forme multikulturalizmu však potrebuje zásadné zmeny ako v povedomí ľudu, tak aj v štátnom usporiadaní, ktoré sa následne odzrkadlia ako v politickom, tak aj v civilnom živote spoločnosti. Autor článku *Juristický kongres* to vyjadril nasledovne: „*Presvedčenie národov uhorských je: že privátne právo (Privat recht) až vtedy možno napraviť v krajine uhorskej, keď bude zmeneno, obnovené i napraveno štátné právo uhorské (Staatsrecht), t. j. keď Uhorsko bude spoločnou domovinou národov uhorských a nie výlučne „Magyarországom“... Želáme si toto srdečne, bo jako hovorí Montesquieu: „právo je životom“, dnes ale jestvovanie každého národa závisí od ducha a od rozvoju síl postupujúcich s duchom času.*“¹⁵ Rozvoj ducha pritom reprezentanti *Slovenských novín* vnímali v rovine neustáleho aktívneho rozširovania vzdelanosti, národného a občianskeho povedomia, a to v hraniciach uhorského vlastenectva, ktoré sa tvorí na základe faktickej národnej rovnoprávnosti a politickej slobody ako primárnych predpokladov moderného politického poriadku.¹⁶ Aj z tohto dôvodu bola neskoršia stra-

¹⁴ Náš ideál. In: *SN*, roč. V, 1872, č. 192. Jarinsky. Viac o otázke rešpektovania vtedajších hraníc Uhorska a jeho integrity (pozri in: [35]).

¹⁵ In: *SN*, roč. III, 1870, č. 135. Vízia národnej tolerancie a kooperácie ako prejavov multietnickeho charakteru Uhorska je jedinou možnosťou zachovania politickej stability a integrity štátu aj podľa autora článku *Maďari pred voľbami*. „*Má-li Uhorsko jestvovať, musí panovať svornosť medzi národy spolu žijúcimi a nie jeden národ nad druhým. A vláda, ktorá nepôjde za touto zásadou tá nemá budúcnosť.*“ In: *SN*, roč. V, 1872, č. 13.

¹⁶ Skutočnosť, že obdobnú predstavu o spolužití všetkých národov v Uhorsku mala aj časť maďarskej inteligencie, dokladá aj správa *SN*, ktorá v časti novín *Prehľad časopisov* upozorňuje na noviny *Független Polgár* redigované J. Rillom, resp. na v nich uverejnený článok, kde sa okrem iného píše: „*Kým nebude v ústavu našu rovnoprávnosť vovedená... kým vlast, spoločná mat' naša, neprivinie nás všetkých, bez rozdielu národnosti a náboženstva... dotiaľ o pokroku, účinkovaní, o materiálnom a duševnom blahobyte národností reči byť nemôže... Dobrobyt, pokrok, osveta a z týchto vyplývajúcu duševnú a materiálnu slobodu možno jedine silnou vládou t.j. vládou bez egoizmu, nestrannou a genialnou – v ktorej by národnosti svojimi vynikajúcimi kapacitami bez rozdielu zastúpené boly, docieľiť. Nech vyvíňuje vzdeláva každá národnosť svoju reč, svoju vzdelanosť, len nech je občanom, ktorému na srdci leží*

tégia pasívnej politickej rezistencie predstaviteľov Starej školy podrobená zo strany Novej školy kritike. Podľa názoru prispievateľov Slovenských novín je iba systematická občianska aktívita, ktorá pramení v premyslenej osvetovej a politickej angažovanosti v národovtvornom procese, jedinou zmysluplnou cestou, ako presadzovať svoje práva, a to aj za cenu vnútorných ideových konfliktov politickej elity. Potvrďuje to aj článok *Naše národné spory*, ktorého autor nie je politicky vyprofilovaný ako reprezentant Novej školy. Napriek tomu dostal na stránkach Slovenských novín priestor, aby zaujal postoj k sporu medzi Starou a Novou školou. V článku okrem iného píše: „*Náš národ v politickom ohľade, sa vede viacej citmi, neželi jasným a ohľadným rozumom. Táto politika slepého citu narobila mnoho zlého na toľko, že sme r. 1865, 1866, 1867 ako bezživotné stvorenia spali, a roku 1868, vedení tiež len impulsom temným, chceli sme toto všetko veľkým skokom vynahradiť... Pravda svornosť národného dejstvomania i my si srdečne želáme, ale pod svornosťou rozumieme harmonické dejstvomanie národných síl. Nektóri páni, ako vidno z ich rečí, rozumia pod svornosťou ten stav národa, keď ich vôľa je všemohúca, keď národ spí tvrdým snom... Takáto národnia svornosť je jedno a tože, čo smrť národnia... Takáto svornosť neni nič iného, než všeobecná nečinnosť, všeobecná bezhlasnosť, všeobecná tuposť národa. Ale už je známo, že v politike platí: radšej zle robiť nežli nič nerobiť, preto že to zlé, čo by sme učinili, neskorej môžeme napraviť ale z ničeho nič nebyva.*“¹⁷

Ideový prístup reprezentantov Slovenských novín, ktorý kládol dôraz na spredmetnenie vyššie zmienených myšlienok aktívneho a sústavného formovania národnej identity, plne rešpektoval hranice občianskej slobody, tak, ako ho vnímajú liberálne koncepcie, a to aj navzdory tomu, že spoločenská situácia v Uhorsku sa vyvíjala odlišným smerom. Napriek skutočnosti, že v prípade politického projektu Novej školy neprišlo k jeho okamžitej realizácii, môžeme konštatovať, že v našom spoločenskom kontexte spropagoval moderné myšlienky národnej rôznorodosti a občianskej tolerancie, ako aj vnímanie prínosu celospoločenskej diskusie, verejnej kritiky či uhorského vlastenectva. Týmto spôsobom prispel k formovaniu pokrokového občianskeho postoja, ktorého zámerom bol kontinuálny spoločenský vývoj zavŕšený v zabezpečení inštitucionálneho rámca národnej existencie. Opätovný dôraz na evolučné, osvetové a občiansky život aktivizujúce stanovisko tak zvyšoval možnosť realizovania trvalých zmien v povedomí a identite Slovákov ako dejinne aktívneho subjektu.

Obsah reálnej politiky v koncepcii Novej školy tak integroval ako občiansky zámer formovania národnej inštitucionalizácie, tak aj ekonomicko-sociálnu transformáciu.¹⁸ Zároveň sa ich koncepcia *reálnej* politiky kriticky vyhaňovala proti dovtedy homogenizujúcej národnej ideológii, ktorá sa sformovala v prvom rade na interpretačnej báze Hegelovej filozofie dejín a štátu. Myšlienková diferenciacia medzi stranami Starej a Novej školy, ktorá bola latentne prítomná už vo filozofických východiskách, sa tak následne prirodzene zväčšovala najmä v oblasti politickej taktiky a praktickej politickej orientácie v rámci uhorského politického života.

Okrem vládnej neochoty zabezpečiť a garantovať výkon práv formujúcich sa národov sa ďalším problémom realizácie ich politického projektu stal aj rigidný romanticko-

---

rozkvet vlasti.“ Viac pozri in: *SN*, roč. VII, 1874, č. 34.

¹⁷ In: *SN*, roč. I, 1868, č. 141.

¹⁸ Bližšie pozri ([20], 911 – 920).

idealistický charakter národnej ideológie Starej školy. Zmena politickej taktiky a *prakticismus* Novej školy pri zrealňovaní požiadaviek na základe uvedomenia si stavu národného a občianskeho povedomia ľudu tvoria základné atribúty moderného a pokrokového politického prístupu, ktorého základné idey vychádzajú z myslenia Jána Palárika a z jeho interpretácie politického myslenia Charlesa Montesquieua. Odlišné stanovisko liberálnych mysliteľov zoskupených okolo Jána Palárika, Jána N. Bobulu, neskôr Jána Mallého-Dusarova, Kolomana Banšella, Jána Nemessányiho, Jozefa Hložanského a ďalších¹⁹ viedlo k polemikám s reprezentantmi Starej školy v otázkach zabezpečenia inštitucionálneho rámca národnej existencie. A keďže vzájomná konfrontácia, napriek rozdeleniu pôvodne jednotného národného hnutia viedla aj (v zhode s náhľadom Jána Patočku na význam pojmu polemika)²⁰ k sformovaniu novej myšlienkovvej kvality, môžeme povedať, že mala svoj národotvorný význam. Ten môžeme viditeľne nájsť v podobe sformovania moderného občianskeho prístupu k zabezpečeniu národnej existencie. Diferenciácia politického myslenia a taktiky tak prispela k realizácii spoločného politického cieľa – národnej inštitucionalizácie, aj keď neskôr a v inej podobe, ako predpokladali vízie obidvoch politických projektov Starej aj Novej školy.

LITERATÚRA

- [1] BOKES, F.: *Pokusy o slovensko-maďarské vyrovnanie r. 1861 – 1868*. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1941.
- [2] BROCK, P.: *Slovenské národné obrozenie 1787 – 1847*. Bratislava: Kalligram 2002.
- [3] ČEPAN, O. – KUSÝ, I. – ŠMATLÁK, S. – NOGE, J.: *Dejiny slovenskej literatúry III. Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia*. Bratislava: SAV 1965.
- [4] DAXNER, Š. M.: Maďarské stránky a my. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. I, 1861, č. 74.
- [5] DAXNER, Š. M.: My a oposícia maďarská. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. IX, 1869, č. 53.
- [6] DAXNER, Š. M.: Nová skúsenosť. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. VIII, 1868, č. 78.
- [7] DAXNER, Š. M.: O národnosti. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. I, 1861, č. 3.
- [8] DAXNER, Š. M.: O rovnoprávnosti národnej I. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. I, 1861, č. 9.
- [9] DAXNER, Š. M.: Slovenský demokraticismus. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. VIII, 1868, č. 36.
- [10] FRANCISCI, J.: Agitácia proti slovenskému okoliu. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. I, 1861, č. 36.
- [11] FRANCISCI, J.: Brat môj, Janko Palárik! In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. I, 1861, č. 52.
- [12] JARINSKY: náš ideál. In: *Slovenské noviny*, roč. V, 1872, č. 192.
- [13] KOSTICKÝ, B.: *Nová škola slovenská*. Bratislava: SAV 1959.
- [14] MALLÝ, J.: Naše pomery I. In: *Slovenské noviny*, roč. VI, 1873, č. 87.
- [15] MALLÝ, J.: Politika nášho slovenského ľudu. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. I, 1861, č. 51.
- [16] MALLÝ, J.: Slovenské okolie I, II. In: *Slovenské noviny*, roč. I, 1868, č. 28, 29.
- [17] MALLÝ, J.: Slovenský deňník I., II., III. In: *Slovenské noviny*, roč. VI, 1873, č. 114, 117, 118.
- [18] MARTINKOVIČ, M.: Ideový prínos Novej školy do národotvorného myslenia. In: *Filozofia* 59, 2004, č. 10, s. 766 – 782.

¹⁹ Permanentná (či už otvorená, alebo skrytá) konfrontácia názorov medzi stúpcami Starej a Novej školy na pozadí spomenutej diferenciácie názorov viedla aj k stálemu preskupovaniu vzájomných radov. Zoznam pôvodných reprezentantov Novej školy môžeme nájsť in: ([13], 21; [3], 296).

²⁰ Jan Patočka charakterizuje význam polemiky, t. j. boja, ako vzájomne spájajúcu väzbu súperiacich strán, na ktorej sa nielen zhodne podieľajú, ale ktorá ich vedie k novému poznaniu. Bližšie pozri ([24], 56 – 57).

- [19] MARTINKOVIČ, M.: Idea slovanskej vzájomnosti v interpretácii predstaviteľov Novej školy. In: *Filozofia*, 60, 2005, č.10, s. 804 – 818.
- [20] MARTINKOVIČ, M.: Politický realizmus v myslení Novej školy. In: *Filozofia*, 62, 2007, č. 10, s. 911 – 920.
- [21] PALÁRIK, J.: Odveť p. Juliusovi Plošicovi na stanovisko starej slov. školy. In: *Slovenské noviny*, roč. I, 1868, č. 79.
- [22] PALÁRIK, J.: Práva ľudu a zákony r. 1848. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. I, 1861, č. 3.
- [23] PALÁRIK, J.: *Za reč a práva ľudu*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1956.
- [24] PATOČKA, J.: Kacířské eseje o filosofii dějin. Praha: Academia 1990.
- [25] PICHLER, T.: Slovenské politické myslenie v 19. storočí – kľúčové problémy. In: *Filozofia*, 57, 2002, č.1, s. 15 – 20.
- [26] SZILÁGYI, V.: List Virgila Szilágyiho redakcii Slovenských novín. In: *Slovenské noviny*, roč. I, 1868, č. 2.
- [27] SZILÁGYI, V.: Druhý list redaktorovi ‚Slov. novín‘. In: *Slovenské noviny*, roč. I, 1868, č. 12.
- [28] SZILÁGYI, V.: Druhý list redaktorovi ‚Slov. novín‘. In: *Slovenské noviny*, roč. I, 1868, č. 13.
- [29] Fúsjia slovenských stránok. In: *Slovenské noviny*, roč. VI, 1873, č. 111.
- [30] Juristický kongres. In: *Slovenské noviny*, roč. III, 1870, č. 135.
- [31] Maďari pred voľbami. In: *Slovenské noviny*, roč. V, 1872, č. 13.
- [32] Naše národné spory. In: *Slovenské noviny*, roč. I, 1868, č. 141.
- [33] Panslavistické agitácie. In: *Slovenské noviny*, roč. I, 1868, č. 22.
- [34] Prehľad časopisov. In: *Slovenské noviny*, roč. VII, 1874, č. 34.
- [35] Úvahy po konferenciji. In: *Slovenské noviny*, roč. V, 1872, č. 186.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/7156/28.

Mgr. Marcel Martinkovič, PhD.
 Filozofický ústav SAV
 Klemensova 19
 813 64 Bratislava 1
 SR

O P R A V A

V čísle 8/2008 v recenzii S. Gálíkovej (M. Petrů: *Fyziologie mysli: Úvod do kognitivní vědy*) došlo v dôsledku redakčného úzu neuvádzať recenzie názvom k strate významového spojenia medzi názvom recenzie „Trpaslíci v ríši vedy“ a jej úvodným odsekom.

Autorke sa ospravedľujeme a čitateľov prosíme, aby prvý odsek recenzie čítali v duchu chýbajúceho názvu.

Redakcia